

Kierunki rozwoju obszarów wiejskich w województwie pomorskim

WMRiRW trwają prace nad aktualizacją *Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012-2020*. Aktywny udział w tych pracach biorą, w poszczególnych województwach, Zespoły ds. analizy szans i zagrożeń oraz potencjalnych kierunków rozwoju obszarów wiejskich do 2030 r. Diagnoza opracowana przez ww. Zespół w woj. pomorskim, opisując aktualny stan rolnictwa i obszarów wiejskich, pokazuje uwarunkowania i wyzwania, przed którymi stoi sektor rolny w województwie pomorskim oraz wskazuje kierunki priorytetowe rozwoju. W nr 11/2018 PWR zamieszczono artykuł ukazujący w skrótovej formie najważniejsze zagadnienia w części dotyczącej rolnictwa. Obecny obejmuje najważniejsze kwestie z części dotyczącej obszarów wiejskich.

I. Wyzwania

Obszary te zdiagnozowane zostały w dwóch zakresach:

- I.1. Jakość życia i środowiska na obszarach wiejskich,
- I.2. Pozarolnicze miejsca pracy i aktywne społeczeństwo.

W zakresie „**Jakość życia i środowiska na obszarach wiejskich**” zdiagnozowano następujące wyzwania:

- **Zmiany kapitału ludzkiego i społecznego na obszarach wiejskich.**
- **Braki infrastrukturalne i niska dostępność do usług publicznych na obszarach wiejskich.**
- **Ochrona środowiska naturalnego.**
- **Bezpieczeństwo energetyczne na obszarach wiejskich - rozwój energetyki odnawialnej.**

Zmiany kapitału ludzkiego i społecznego na obszarach wiejskich

1. Przyrost ludności w wieku poprodukcyjnym na obszarach wiejskich woj. pomorskiego

W porównaniu do roku 2010, ludność na obszarach wiejskich województwa pomorskiego wzrosła o prawie 7%. Przyrost ten dokonał się przede wszystkim poprzez przyrost

osób w wieku poprodukcyjnym. W tej kategorii przyrost ludności, w tym okresie, przekroczył 30%. Niepokojącym objawem jest spadająca liczba osób w przedziale od 0 do 24 lat.

Wskaźniki obrazujące dynamikę zmian demograficznych w woj. pomorskim są niekorzystne, a na obszarach wiejskich gorsze niż w miastach.

2. Poziom wykształcenia mieszkańców obszarów wiejskich

Ludność zamieszkująca obszary wiejskie w dalszym ciągu charakteryzuje się znacząco gorszymi parametrami wykształcenia od mieszkańców miast. Tylko 34,7% mieszkańców obszarów wiejskich posiada wykształcenie wyższe lub średnie i policealne. Dla porównania dla miasta wskaźnik ten wynosi 57,8%. Z kolei w grupie wykształcenie podstawowe i gimnazjalne oraz podstawowe nieukończone i bez wykształcenia na obszarach wiejskich zamieszkuje 31,4% ludności, a w miastach 16,6%.

Potrzeby infrastrukturalne na obszarach wiejskich i poprawa dostępności do usług publicznych

1. Infrastruktura na obszarach wiejskich

Odsetek mieszkańców korzystających z sieci wodociągowej w 2015 r. był wysoki – 96,2% (w miastach 98,7%, na wsi 91,5%). Najniższy odsetek odnotowano w gminach wiejskich o wysokiej lesistości, niewielkim zaludnieniu i dużym rozproszeniu sieci osadniczej. Istotnym problemem na obszarach wiejskich jest pogarszająca się jakość wody pitnej. Główną przyczyną jest wyeksploatowanie funkcjonujących urządzeń uzdatniania wody i brak lub niska efektywność procesów jej uzdatniania.

Pomimo znaczącego rozwoju sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich Pomorza, zaobserwować można dysproporcje pomiędzy dostępem do zbiorowych systemów wodociągowych a dostępem do zbiorowych systemów ka-

Ludność wiejska według grup ekonomicznych województwa pomorskiego w latach 2010-2016

Wyszczególnienie	LATA							Dynamika 2010=100%
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
	Osoby							
OGÓŁEM	776 284	785 065	792 591	800 368	808 791	820 991	828 800	106,77%
w tym w wieku:								
przedprodukcyjnym	191 598	190 860	189 881	189 189	189 091	189 368	189 887	99,11%
produkcyjnym	497 503	503 816	508 746	512 997	516 779	523 150	525 404	105,61%
poprodukcyjnym	87 183	90 389	93 964	98 182	102 921	108 473	113 509	130,20%

Źródło: Zestawienie i obliczenia na podstawie danych GUS (stan w dniu 31.XII)

nalizacyjnych zakończonych oczyszczalnią ścieków. Wynika to głównie z braku środków finansowych na wybudowanie i utrzymanie odpowiedniej infrastruktury kanalizacji sanitarnej przez lokalne samorządy.

2. Dostępność do najbliższych miast

Gminy o najsłabszej dostępności koncentrują się na obrzeżach dużych, peryferyjnie położonych powiatów, gdzie niewielkiej liczbie kursów środków komunikacji publicznej do najbliższego miasta towarzyszy dodatkowo spora odległość czasowa dojazdu. Jest to dobrze widoczne na pograniczu powiatów: bytowskiego, człuchowskiego, kościerskiego i chojnickiego, w południowej części powiatu starogardzkiego i wschodniej części powiatu słupskiego.

3. Połączenia z centrum administracyjnym województwa

Tylko miejscowości powiatów: gdańskiego, kartuskiego i tczewskiego oraz północnej części powiatu starogardzkiego w większości mają dobre połączenia z Gdańskiem. To samo odnosi się do miejscowości wzdłuż linii kolejowej Słupsk – Tczew - Malbork. Dojazd do Gdańska z peryferyjnie położonych miejscowości powiatów człuchowskiego czy bytowskiego może wynosić nawet powyżej 5 godzin w jedną stronę. Tak duże wartości oznaczają de facto brak dostępności w systemie komunikacji publicznej (słaba spójność województwa).

4. Dostępność do opieki zdrowotnej

Najniższe wartości odnotowano w powiecie słupskim i człuchowskim. W dużych ośrodkach miejskich opieka zdrowotna jest znacznie bardziej rozwinięta i dostępna niż w ośrodkach mniejszych.

Ochrona środowiska naturalnego

Na istniejący system ochrony przyrody, obejmujący 598 tys. ha, składają się następujące elementy:

- 2 parki narodowe - 26,2 tys. ha,
- 132 rezerваты przyrody - 8,8 tys. ha,
- 7 parków krajobrazowych - 152,2 tys. ha,
- 42 obszary chronionego krajobrazu - 390,3 tys. ha,
- 6 stanowisk dokumentacyjnych – 29,8 ha,
- 32 zespoły przyrodniczo-krajobrazowe - 16,3 tys. ha,
- 767 użytków ekologicznych – 4,4 tys. ha,
- 2.821 pomników przyrody.

Obiekty i obszary o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronione, łącznie z częściami obszarów Natura 2000, które nie pokrywają się z pozostałymi formami ochrony przyrody, stanowią ok. 39,4% powierzchni województwa pomorskiego.

Może to kolidować w pewnym stopniu z dostępnością i możliwością wykorzystania terenów inwestycyjnych, które skoncentrowane są przede wszystkim we wschodniej części województwa, w pasie ciągnącym się od aglomeracji trójmiejskiej przez Żuławę i Powiśle.

Coraz większego znaczenia nabierają konflikty urbanistyczne związane przede wszystkim ze zjawiskiem rozlewania się budownictwa mieszkaniowego na obszary wiejskie (podmiejskie) i protesty mieszkańców dotyczące zarówno inwestycji rolniczych, jak i pozarolniczych.

Zagrożeniem dla środowiska jest m.in. skoncentrowany chów i hodowla zwierząt gospodarskich. Wielkoprzemysłowy tucz trzody chlewnej w woj. pomorskim, wymagający uzyskania pozwoleń zintegrowanych, realizowany był w 2016 r. przez 14 ferm. W dwóch przypadkach kontrola WIOŚ stwierdziła naruszenie wymagań ochrony środowiska. W przypadku drobiu ferm wymagających pozwolenia zintegrowanego było 21 w 2016 r. W 4 przypadkach kontrola WIOŚ stwierdziła naruszenie wymagań ochrony środowiska.

W warunkach woj. pomorskiego istotnym zagadnieniem jest zabezpieczenie przeciwpowodziowe. Największy realizowany projekt w zakresie ochrony przeciwpowodziowej na terenie województwa to projekt *Kompleksowe zabezpieczenie przeciwpowodziowe Żuław do roku 2030*.

Bezpieczeństwo energetyczne na obszarach wiejskich - rozwój energetyki odnawialnej

Pomorskie jest regionem uzależnionym od zewnętrznych dostaw energii elektrycznej. Produkcja energii elektrycznej w 2014 r. w województwie wyniosła 3.750,5 GWh, w tym udział energii odnawialnej szacuje się na ok. 41,3% (1.550,0 GWh w 2014 r.). Natomiast zużycie energii elektrycznej w 2014 r. wyniosło 7.391 GWh. W strukturze zużycia 50,7% pochodziło z Krajowego Systemu Elektroenergetycznego, tj. ze źródeł spoza województwa.

Na terenie województwa występują bardzo korzystne warunki naturalne do produkcji energii odnawialnej. Tworzą je: wysoki potencjał biomasy produkcyjnej i odpadowej, korzystne warunki wiatrowe w północnej części regionu i na Bałtyku oraz stosunkowo korzystne warunki solarne i hydrologiczne.

II.1. Kierunki interwencji

- **Wzrost stopnia opieki nad osobami starszymi.**
- **Wzrost dzietności – system opieki nad matką i dzieckiem.**
- **Wzrost poziomu wykształcenia mieszkańców obszarów wiejskich.**
- **Rozwój i poprawa infrastruktury na obszarach wiejskich (drogowej, kanalizacyjnej, wodociągowej, OZE, IT, zabezpieczającej przed klęskami żywiołowymi).**
- **Zagwarantowanie bezpieczeństwa energetycznego na obszarach wiejskich.**
- **Rozwój transportu publicznego.**
- **Rozwój sieci usług publicznych.**
- **Budowanie i kształtowanie policentrycznego, zrównoważonego systemu osadniczego.**

W zakresie „Pozarolniczych miejsc pracy i aktywnego społeczeństwa” wyzwania sformułowano następująco :

- **Wzrost dochodów mieszkańców obszarów wiejskich.**
- **Dywersyfikacja dochodów rodzin rolniczych.**
- **Zasoby dziedzictwa kultury na obszarach wiejskich.**

Wzrost dochodów mieszkańców obszarów wiejskich

Dane statystyczne pokazują, że na rynku pracy w woj. pomorskim sytuacja poprawia się systematycznie od 2013 roku. Aktualnie stopa bezrobocia (październik 2018) wy-

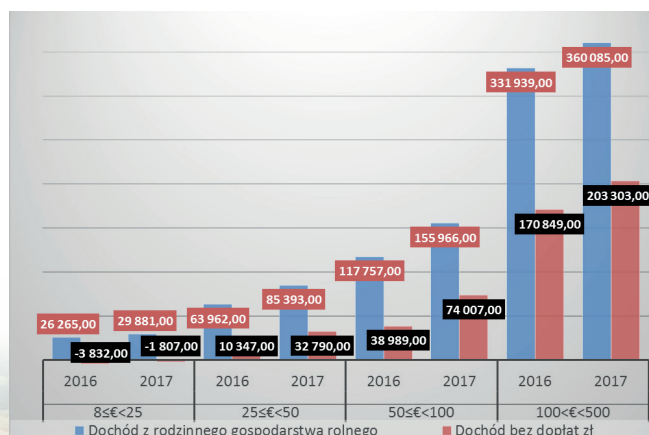
nosi 4,8% i jest o 0,9% niższa niż średnia krajowa. Jednak w pięciu powiatach stopa bezrobocia jest na poziomie ok. 10 i więcej %. W woj. pomorskim systematycznie wzrasta liczba podmiotów gospodarczych. Dynamika wzrostu liczby firm na obszarach wiejskich jest zdecydowanie wyższa niż w miastach. Ogółem pomorskie – wzrost podmiotów gospodarczych w latach 2010-2016 – 110%, na obszarach wiejskich – 123%. Na obszarach wiejskich dominują jednak mikroprzedsiębiorstwa (ok. 96%), czyli firmy o zatrudnieniu do 10 pracowników. Firmy duże, o zatrudnieniu pow. 250 pracowników, stanowią niewielki udział w strukturze firm. Ponad połowa firm funkcjonujących na obszarach wiejskich, zlokalizowanych jest w podregionie gdańskim. Kolejne miejsce zajmuje podregion starogardzki – ok. 19%, a następnie słupski – ok. 18%. Najmniej firm, z ogółu funkcjonujących na obszarach wiejskich, znajduje się w podregionie chojnickim – ok. 12%.

Sytuacja w zakresie przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto jest mocno zróżnicowana w poszczególnych powiatach. Jedynie w trzech powiatach grodzkich tworzących Trójmiasto średnie wynagrodzenie jest powyżej średniej wojewódzkiej. Najgorsza sytuacja jest w powiatach chojnickim i kościerskim, w których średnie wynagrodzenie jest o ok. 24% niższe od średniej wojewódzkiej.

Dywersyfikacja dochodów rodzin rolniczych

Istotnym problemem w dalszym ciągu pozostaje dochodowość gospodarstw rolnych o powierzchni do 20, a nawet do 40 ha użytków rolnych. Według badań PL FADN, gospodarstwa te w kwestii dochodu praktycznie uzależnione są od dopłat do działalności operacyjnej (głównie dopłat obszarowych). Szczególnie zła sytuacja w zakresie dochodu rolniczego występuje w grupie gospodarstw małych ($8 \leq \text{€} < 25$), o powierzchni ok. 20 ha UR, z których dochody na osobę pełnozatrudnioną kształtują się znacząco poniżej (ok. 60%) przeciętnego rocznego wynagrodzenia netto w działach pozarolniczych. Bez dopłat do działalności operacyjnej gospodarstwa te osiągają dochód ujemny.

Dochód rolniczy ogółem i bez dopłat do działalności operacyjnej w zł

Dlatego bardzo istotna jest aktywizacja rolników w zakresie pozyskiwania dodatkowych dochodów.

Do form aktywizacji gospodarczej rolników można zaliczyć w szczególności:

- **agroturystykę** - w województwie pomorskim funkcjonuje 1011 obiektów turystyki wiejskiej, w tym gospodarstw agroturystycznych, które dysponują łącznie niemal 12 tys. miejsc noclegowych;
- **zagrody edukacyjne** - zagroda edukacyjna jest nowym kierunkiem pozarolniczej działalności gospodarczej dla gospodarstw rolnych i mieszkańców wsi, stanowi dodatkowe źródło dochodu. Przedsięwzięcie pełni specyficzną misję społeczną polegającą na popularyzowaniu wiedzy wśród dzieci i młodzieży szkolnej na temat rolnictwa, a także uwarunkowań przyrodniczych i społeczno-kulturowych wsi;
- **gospodarstwa opiekuńcze**;
- **rolniczy handel detaliczny** - według danych GIW, w kraju zarejestrowało się 868 zakładów prowadzących rolniczy handel detaliczny produktami pochodzenia zwierzęcego i żywności złożonej, w tym 52 podmioty z województwa pomorskiego, co stanowi 6 % krajowego rejestru (stan na 7 sierpnia 2017 r.). Największa liczba gospodarstw prowadzących działalność w ramach rolniczego handlu detalicznego zlokalizowana jest w powiecie kartuskim i stanowi 30,8% ogólnej liczby zarejestrowanych podmiotów. Drugą pozycję zajmuje powiat człuchowski (25% wojewódzkiego rejestru).
- **sprzedaż bezpośrednia** - do dnia 7 sierpnia 2017 r. zarejestrowaną sprzedażą bezpośrednią w województwie pomorskim zajmowało się 401 gospodarstw, zaś w Polsce 9 105 podmiotów. W stosunku do 2016 r. liczba zarejestrowanych podmiotów w woj. pomorskim wzrosła o 3,1%.
- **działalność marginalna, lokalna i ograniczona** - według danych GIW, na terenie woj. pomorskiego zarejestrowało się 79 podmiotów prowadzących działalność marginalną lokalną i ograniczoną (MLO).

Zasoby dziedzictwa kultury na obszarach wiejskich

Teren województwa pomorskiego, jak i całego Pomorza zawsze charakteryzował się wielokulturowością i wieloetnicznością. Choć jego współczesny profil społeczno-etniczny stanowi przede wszystkim wynik zmian zaistniałych po drugiej wojny światowej, to jednak wyraźnie zaznaczone są ślady wcześniejszej historii.

Zasoby dziedzictwa kultury w województwie pomorskim są wielowymiarowe i wymagają wsparcia. Obserwacje wskazują, że wiele zabytków niszczeje z braku środków na ich rewitalizację i konserwację.

Statystyki wskazują, że życie kulturalne na wsi rozwija się intensywnie. W dalszym ciągu jednak wydaje się, że obejmuje ono niewielki odsetek ludności. Konieczne jest wzmacnianie kapitału kulturowego poprzez działania edukacyjne i promocyjne.

II.2. Kierunki interwencji

- Poprawa warunków rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich.
- Wsparcie dywersyfikacji dochodów rolników.
- Wzmacnianie kapitału kulturowego i aktywności społecznej mieszkańców.

Daniel Roszak